

13. Рудич А. І. Інтеграційні процеси в АПК: проблеми та перспективи розвитку / А. І. Рудич, О. В. Єгорова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 183–188. – (Серія: Економічні науки).

14. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу : підручник / М. Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2001. – 382 с.

Надійшла до редколегії 20.06.2012 р.

УДК 351.824.11

С. В. БЕДІН

ОПТОВИЙ РИНОК ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Визначено сутність оптового ринку електричної енергії та специфіку його як об'єкта державного регулювання. Обґрунтовано напрями вдосконалення державного регулювання оптового ринку електричної енергії в Україні.

Ключові слова: електроенергія, енергетичний ринок, державне регулювання, конкурентні відносини, генеруючі компанії, енергокомпанії.

The article explains the purpose of the wholesale electricity market and its specificity as an object of state regulation. The ways to improve state regulation of wholesale electricity market in Ukraine.

Key words: electricity, energy market, government regulation, competitive relationships, generating companies, electricity company.

Ураховуючи складну сучасну ситуацію у сфері розвитку енергетичної галузі, важливого значення набуває процес удосконалення державного управління оптовим ринком електричної енергії України як однією з основних складових національної економіки. Сучасні умови державотворення вимагають подальшого розроблення та запровадження, нарівні із державним управлінням, більш демократичних засобів впливу на всі сфери суспільного життя та адміністративно-політичні процеси, що безумовно, стосується й оптового ринку електричної енергії України. Одним з таких демократичних засобів є державне регулювання, яке набуває все більшого значення та поширення.

Державного регулювання суспільних відносин у сфері обігу електроенергії, у тому числі оптовому ринку електричної енергії, все більш активно обговорюються в науковій літературі та певною мірою знаходиться в полі зору таких дослідників: Д. Львов, А. Поршнєв, Г. Кутовий, Е. Талапіна, О. Ставицька, А. Овечкін, С. Парашук, В. Хлебніков, П. Синютін та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, воно залишається не вирішеним до кінця, особливо в частині його смислового наповнення. Зазначене призводить до різного тлумачення цього явища та до невизначеності його сутності взагалі, що відбивається на проблематиці державного регулювання в енергетичній сфері зокрема.

Мета даної статті – визначення сутності оптового ринку електричної енергії та специфіки його як об'єкта державного регулювання, а також обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання оптового ринку електричної енергії в Україні.

Електроенергетика є сферою діяльності суб'єктів природних монополій, яка до початку приватизації була галуззю з єдиним державним управлінням. До системи спеціалізованих суб'єктів управління у сфері енергопостачання входять державні органи: Національна комісія регулювання електроенергетики України (НКРЕ), ДП “Енергоринок”. Тут поєднуються державне і приватне управління, оскільки акціонерний капітал належить як державі, так і приватним акціонерам.

Монопольне становище компаній зумовило необхідність введення режиму державного регулювання, що визначає їх економічний і правовий статус як компаній загального користування [9].

Удосконалення основ державного регулювання з метою підтримки конкуренції представляється абсолютно необхідним у світлі розвитку оптового ринку електроенергії. До питання про цілі і завдання державного регулювання електроенергетики вчені підходять з різних позицій.

Так, Д. Львов та А. Поршнев вважають, що метою регулювання є забезпечення державних інтересів на енергетичному ринку. Для запобігання великих ризиків повинні бути створені механізми активного регулювання економічних процесів з метою забезпечення державних інтересів при збереженні умов для розвитку та вдосконалення галузей енергетичного комплексу [17].

Г. Кутовой вважає, що роль державного регулювання – створити правову та нормативну базу для гармонізації формування попиту на енергетичні ресурси з урахуванням енергозбереження та створити правильну мотивацію для підприємницької діяльності у сфері виробництва, передачі і розподілу енергії [8].

Як справедливо зазначає Е. Талапіна, держава виступає в двох основних ролях – як регулюючий суб'єкт, який здійснює правове, фінансове та інше регулювання, і як господарюючий суб'єкт, у тому числі великий власник [16].

По суті, необхідність державного регулювання електроенергетики не викликає сумнівів – розбіжності спостерігаються в питаннях обсягу, сфери, меж державного втручання в діяльність підприємств електроенергетики, у розвиток і функціонування ринку електроенергетики.

На думку О. Ставицької, сьогодні в Україні здійснюється системна економічна реформа. У цей період особливо важливо враховувати, що рівень розвитку енергетики справляє визначальний вплив на стан економіки в державі, вирішення проблем соціальної сфери та рівень життя людей.

Тому сьогодні, як ніколи, потрібне сприяння реформуванню енергетичної сфери з метою забезпечення стабілізації економіки та економічного розвитку. Орієнтація на такий результат передбачає використання певних засобів, механізмів та інструментарію державного регулювання економіки в цілому та енергетики зокрема [15].

Державне регулювання енергетики О. Ставицька визначає як вплив держави відповідними засобами на відтворювальні процеси в енергетиці та процеси споживання енергетичної продукції з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання й окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку. Державне регулювання – це майже всі функції держави, пов'язані з економічною та економіко-соціальною діяльністю, покликані забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи [15].

Поряд з викладеним О. Ставицька зазначає, що в умовах ринкового господарства державне регулювання енергетики є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні установи та суспільні організації з метою стабілізації та адаптації існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються [15].

Наведене визначення певною мірою окреслює смислове наповнення категорії “державне регулювання енергетики”, хоча воно і розроблене з економічних позицій. Поряд з цим, означена дефініція не враховує всіх ознак, які притаманні державному регулюванню в цілому та були окреслені нами вище.

Ураховуючи те, що оптовий ринок електроенергії є явищем багатограним, комплексним і вивчається представниками різних наук (юридичних, економічних, соціальних, державного управління тощо), то розгляд його сутності, на нашу думку, необхідно починати, з визначення більш загального поняття ринку.

Проблематика ринку досить ґрунтовно досліджується представниками економічних наук. Однак серед економістів не склалося єдиного підходу до тлумачення суті та змісту ринку. Його розуміють як спосіб організації суспільного виробництва, як спосіб поведінки господарюючих суб'єктів, як спосіб мислення, як механізм регулювання попиту і пропозиції, як сукупність потенційних і реальних покупців тощо [5; 6; 13]. Відзначається, що поняття “ринок” характеризує економічні відносини, що виникають, насамперед, з приводу обміну, а також пов'язані з ним відносини з виробництва та розподілу матеріальних благ.

А. Овечкін, провівши аналіз ринку, визначає його як систему інститутів і відносин, що виникають між продавцем і споживачем при здійсненні різноманітних операцій з метою задоволення їх потреб [10, с. 7].

Як справедливо зазначає представник юридичних наук С. Парашук [11, с. 49], не всі економічні поняття, навіть у ряді випадків, що вживаються в нормативно-правових актах, мають правове значення, а лише ті, які регулюються нормами права. Він пропонує розглядати ринок як регульовану нормами права сукупність суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням на основі конкуренції

підприємницької діяльності в певних галузях виробництва, продажу або придбання взаємозамінних або ідентичних товарів (робіт, послуг) на території держави або за її межами [12]. Також, на його думку, можливо виділити такі ознаки ринку: галузь підприємницької діяльності (включаючи оборот); суб'єкти ринку; територія (географічні кордони) ринку [11, с. 51–52].

На наш погляд, зазначені ознаки можна розповсюдити і на оптовий ринок електроенергії.

Так, В. Хлебніков визначає конкурентний ринок електроенергії як ринок, заснований на принципах вільного ціноутворення, що передбачає наявність рівноправних учасників (продавців і покупців), а також розвинену інфраструктуру, що сприяє укладанню і виконанню угод [18, с. 46].

П. Синютін під ринком електроенергії пропонує розуміти механізм взаємин виробників електричної і теплової енергії та послуг із забезпечення енергопостачання – з одного боку, і споживачів енергії і послуг – з іншого [14, с. 9]. Інакше кажучи, ринок електроенергії визначається як сфера купівлі-продажу енергії та послуг, що здійснюється його суб'єктами [14, с. 8].

У постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Тимчасових умов функціонування оптового ринку електричної енергії” оптовому ринку електричної енергії надано таке визначення – це система відносин у процесі купівлі-продажу електричної енергії, що здійснюється його суб'єктами в межах об'єднаної енергетичної системи України на підставі договорів [3].

Національна комісія регулювання електроенергетики України надає такі визначення оптового ринку електричної енергії:

– як єдиної впорядкованої системи взаємовідносин між суб'єктами господарської діяльності в процесі купівлі-продажу електричної енергії при рівноправному доступі до електромереж [4];

– як системи виробничих, фінансових, економічних та юридичних відносин між суб'єктами підприємницької діяльності, що підписали Договір між членами Оптового ринку електричної енергії (ДЧОРЕ), отримали від НКРЕ відповідні ліцензії на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва та постачання електричної енергії [19].

У Законі України “Про електроенергетику” надано таке визначення оптового ринку електричної енергії України – це ринок, що створюється суб'єктами господарської діяльності для купівлі-продажу електричної енергії на підставі договору [1].

Основне завдання оптового ринку електричної енергії – це забезпечення потреб споживачів України в електричній енергії за мінімально можливою ціною за умови надійного та безперебійного електропостачання та при однаковому по всій території України тарифі для населення, з урахуванням при цьому економічно обґрунтованих витрат на її виробництво, передачу та постачання споживачам [19].

Суб'єктами оптового ринку електричної енергії є виробники електричної енергії, постачальники електричної енергії за регульованим тарифом, постачальники електричної енергії за нерегульованим тарифом (незалежні

постачальники електричної енергії), оптовий постачальник електричної енергії (ДП “Енергоринок”) – підприємство, що здійснює централізоване диспетчерське управління Об’єднаною енергетичною системою України і передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами (НЕК “Укренерго”). Усі зазначені суб’єкти оптового ринку електричної енергії отримують ліцензії НКРЕ на здійснення відповідного виду діяльності.

Відповідно до чинного законодавства, державне регулювання в енергетичній сфері здійснюється шляхом видачі ліцензій на здійснення діяльності з виробництва, передачі та постачання електричної енергії, комбінованого виробництва теплової та електричної енергії, виробництва теплової енергії на теплоелектроцентралях та установках з використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії, що визначена як така, що підлягає ліцензуванню НКРЕ. Поряд з цим, до основних завдань НКРЕ віднесено здійснення контролю за виконанням ліцензіатами ліцензійних умов та застосування до них відповідних санкцій за їх порушення. Комісія розглядає справи про порушення ліцензійних умов та за результатами приймає рішення в межах своєї компетенції.

Потрібно відзначити, що ліцензування є одним із найдієвіших інструментів впливу держави на підприємництво взагалі та на здійснення господарської діяльності в енергетичній сфері зокрема. Згідно зі ст. 1 Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” під ліцензуванням варто розуміти видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [2]. Загальновідомо, що від практики видачі ліцензій напряму залежить те, наскільки будуть захищені інтереси суб’єктів господарювання.

Наступним важливим засобом державного регулювання взагалі та в енергетиці зокрема є тарифоутворення. Як правило, зазначений засіб державного регулювання в досліджуваній нами сфері застосовується для врегулювання виробництва теплової та електричної енергії.

Зауважимо, що метою державного регулювання ціноутворення в електроенергетиці є: захист економічних інтересів споживачів від можливого завищення тарифу на електроенергію; створення механізму оптимального співвідношення економічних інтересів, з одного боку, виробника електричної енергії в частині забезпечення достатності отримуваних коштів для розширеного відтворення, а з іншого – споживачів електроенергії в частині забезпечення конкурентоспроможності продукції та рівня соціальної захищеності; створення для виробника електричної енергії умов, які стимулюють оптимізацію тарифу на основі підвищення ефективності діяльності, використання нової техніки, передових технологій й організаційних рішень при забезпеченні необхідного рівня безпеки, скорочення непродуктивних втрат

і підвищення економічної обґрунтованості інвестиційних проектів; забезпечення можливості короткострокового і довгострокового прогнозування зміни рівня тарифів на електричну енергію для споживачів.

Вирішення питання формування тарифів покладено на Національну комісію регулювання електроенергетики. У процесі формування тарифів на виробництво електричної енергії генеруючими підприємствами НКРЕ, насамперед, виходить з необхідності забезпечення економічно обґрунтованих витрат на виробництво електричної енергії, безпечної роботи електростанцій та забезпечення збалансованої роботи всього паливно-енергетичного комплексу з урахуванням економічних інтересів споживачів.

Завдяки впровадженню низки регулятивних (нормативних) та інших заходів НКРЕ значно підвищено прозорість розрахунків і практично реалізовано низку механізмів саморегулювання діяльності оптового ринку електричної енергії. На сьогодні Оптовий ринок електричної енергії характеризується як найбільш організовано розвинутий порівняно з іншими енергетичними ринками України [4].

За роки функціонування діючої моделі оптового ринку електричної енергії запроваджено основи ринкових відносин в електроенергетиці та досягнуто позитивних зрушень, зокрема:

- напрацьована та діє нормативно-правова база, що є основою подальшого розвитку;
- сформовані основи конкурентних відносин у галузі;
- збережена єдина енергосистема України та створено умови функціонування збалансованого ринку виробництва та постачання електроенергії;
- уведено прозору систему купівлі-продажу електричної енергії та формування цін і платежів, що дозволяє здійснювати ефективний контроль за діяльністю оптового ринку.

Оптовий ринок електричної енергії є загальнонаціональним, тобто діє на єдиному економічному просторі України. У цьому оптовий ринок електроенергії відрізняється від існуючих ринків, які, як правило, діляться на національні, регіональні, локальні. Проголошена законом єдність енергетичної системи не дозволяє говорити про формування оптових ринків електроенергії в окремих економічних районах, наприклад у межах регіонів, областей.

Проведене дослідження оптового ринку електроенергії як об'єкта державного регулювання дозволяє зробити такі висновки.

Оптовий ринок електроенергії є специфічним об'єктом державного регулювання, являє собою систему договірних відносин множини його учасників (суб'єктів), пов'язаних між собою єдністю технологічного процесу виробництва, передачі, розподілу і споживання електроенергії в Об'єднаній енергетичній системі України, а також наданням супутніх цим процесам послуг. На оптовому ринку електричної енергії купується та продається товар, що володіє низкою специфічних властивостей: нерозривність і практично повний збіг у часі процесів виробництва і споживання, нерівномірність графіка

виробництва та споживання енергії протягом певного періоду часу, неможливість складування і вибракування товару, висока соціальна значущість, підвищений вплив на якість та ін.

Специфіка оптового ринку як об'єкта державного регулювання полягає в тому, що держава виступає у відносинах, що складаються у сфері оптового обороту електроенергії і як суб'єкт регулювання і як господарюючий суб'єкт – найбільший власник генеруючих і транспортних потужностей.

Конкурентний оптовий ринок електроенергії повинен складатися на основі вільної комерційної взаємодії його учасників, що діють за встановленими правилами функціонування ринку, що не виключає адміністративного регулювання через спеціально створені органи, при цьому регулюючі функції повинні бути відокремлені від потенційно конкурентних видів діяльності, в рамках яких розвиваються цивільно-правові відносини.

Література:

1. Про електроенергетику : Закон України від 16 жовтня 1997 р. № 575/97. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>
2. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1.06.2000 р. № 1775-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>
3. Про затвердження Тимчасових умов функціонування оптового ринку електричної енергії : постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 1999 р. № 2043. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2043-99-%D0%BF>
4. Про затвердження Звіту про діяльність НКРЕ за 2008 р. : постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України від 26 березня 2009 року № 346. – Режим доступу : http://www2.nerc.gov.ua/control/uk/archive/docview?typeId=35908&docId=105670&docs_stind=1
5. Государственное регулирование рыночной экономики / под ред. И. И. Стоярова. – М. : Изд-во Московского университета, 2010. – 245 с.
6. Государственное регулирование рыночной экономики / под ред. В. М. Кушна, Н. А. Волчек. – М. : Изд-во Московского университета, 2011. – 559 с.
7. Договір між членами оптового ринку електричної енергії України : Національна комісія з питань регулювання електроенергетики України договір від 15 листопада 1996 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1044.9845.4&nobreak=1>
8. *Кутовой Г. П.* Ценообразование в электроэнергетике и энергосбережение / Г. П. Кутовой // Вестник ТЭК России. – 2009. – № 9–10. – С. 35.
9. *Макаров А. А.* Реструктуризация естественных монополий в энергетике / А. А. Макаров, И. С. Сорокин // Вестник ФЭК России. – 2010. – № 4. – С. 24.

10. Овечкин А. П. Правовое регулирование товарного рынка / А. П. Овечкин. – М. : Сирин, 2007 – 175 с.
11. Паращук С. А. Конкурентное право (правовое регулирование конкуренции и монополий) / С. А. Паращук. – М. : Городец-издат, 2009. – 149 с.
12. Паращук С. А. Рынок как объект правового регулирования / С. А. Паращук // Законодательство. – 2011. – № 7. – С. 8.
13. Самуэльсон П. Экономика : [учеб. по эконом на англ. яз.] / П. Самуэльсон. – Изд-во: The McGraw – Hill Companies, Inc. 1998. – 781 с.
14. Синютин П. А. Формирование системы государственного регулирования рынка энергоснабжения в Российской Федерации / П. А. Синютин. – М. : Экономика, 2002. – 251 с.
15. Ставицька О. В. Энергетика України – перспективи в умовах глобалізації / О. В. Ставицька // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 327–332.
16. Талапина Э. В. Вопросы правового регулирования государственного сектора экономики / Э. В. Талапина // Административно-правовое регулирование экономических отношений. – 2010. – № 9–10. – С. 51.
17. Управление социально-экономическим развитием России: концепции, цели, механизмы / рук. авт. кол. : Д. С. Львов, А. Г. Поршнев ; Отд. экономики РАН. – М. : Экономика, 2009. – С. 513.
18. Хлебников В. В. Реструктуризация электроэнергетики: проблемы и перспективы / В. В. Хлебников // Экономическая наука современной России. – 2010. – № 1. – С. 64–71.
19. Щодо концепції функціонування оптового ринку електричної енергії в Україні : Лист Національної комісії регулювання електроенергетики України від 22.12.2000 р. № 05-39-10/2842. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vl842227-00>

Надійшла до редколегії 15.05.2012 р.

УДК 35.077.6

В. В. ГЛУХА

ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено теоретичні засади державної регіональної фінансової політики та з'ясовано принципи, на яких вона ґрунтується, визначено головні завдання та головні елементи в системі заходів державної регіональної фінансової політики.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток регіону, державна регіональна фінансова політика, соціально-економічний розвиток, фінансові міжбюджетні відносини.